नं. ५५

मानसोल्लास

नं. १६४०

14

[illegible]

सं. १७१४ को

मिति ज्येष्ठ ८

५८ पत्रानी

सो. गो[illegible] [illegible]

नं १५४८

F 6029

F — 57

Complete

(SA) Bsons

मा
सो
१

ॐस्वस्तिश्रीगणेशायनमः श्रीश्रीः पात्वमहावट।
इमनतटेयोगासनस्थंत्रभुं प्रप्रकुम्बतुभुजस्तभिः प्रति
दिंशश्रीद्वीन्यमानाननम् सुद्रानन्कमयीदथान।
ममलंकर्णेरंगोरंशिवंहृत्यतः कलयेस्फुरंतमतिश
श्रीदक्षिणामूर्तिकम ॥ ॐमंगलंदिशतुमेविना
यकोमंगलंदिशतुमेसरस्वती मंगलंदिशतुमेम

हेश्वरोमंगलंदिशातुमेमहेश्वरी आत्मलाभात्परोला
भोनास्तीतिश्रुतयोविदुः तल्लाभार्थंकविःस्तोतिस्वा
त्मानंपरमेश्वरम स्वेच्छयासृष्टमाविश्यविश्वंयोम
नसिस्थितः स्तोत्रेणस्तूयतेनेनसप्रपद्यपरमेश्वरः स्व
स्मिप्रकाशात इतिव्यवहारः प्रवर्तते तस्मात्स्वप्रका
शित्वंकस्मिन्नर्थेप्रतिष्ठितम किंतेश्रुतेश्रभावेश्रुकिं।

मासे
१
2

किंवासर्वात्मनोश्वरे ईश्वरत्वंचजीवत्वंसर्वात्मत्वंचकी
दृशम् जानीयात्तत्कथंजीवः किंनज्ञानस्यसाधनम्
ज्ञानानस्यफलंकिंस्यादेकत्वंचकथंभवेत् सर्वज्ञाः
सर्वकर्त्ताचकथमात्माभविष्यति शिष्यप्रश्नोथयथा।
स्वकंतेवक्रमारभतेगुरुः १ ॐविश्वंदर्पणदृश्य।
माननगरीतुल्यंनिजांतर्गतंपश्यन्नात्मनिमायया

वहिरिवोद्भूतंयथानिद्रया यःसाक्षात्कुरुतेप्रबो
धसमयेस्वात्मानमेवाद्वयंतस्मैश्रीगुरुमूर्तयेनमइ।
दंश्रीदक्षिणामूर्तये १ अस्यार्थः अंतरस्मिन्निर्मला
कांशंतविश्वमिदंजगत् वहिर्यन्मायायथाभातिदर्प
णप्रतिबिंबवत् स्वप्नेस्वांतर्गतंविश्वंयथाप्रत्यगिवे
दिते तथैवजाग्रत्कालेपिप्रपंचोयंविविक्ततामम्

स्वमेस्वमेनैवार्थानांसमानामेतिनिश्चिता कोजाग्र।
तिविशेषोस्तिजडानामात्मनाशिनाम् स्वमेप्रकाशे
भावानांस्वप्रकाशान्नहीनरः जाग्रस्वपितथैवेति।
निश्चिन्वन्तिविपश्चितः निद्रयादर्शितानर्थान्नशय।
तियथोस्थितः सम्यग्ज्ञानोदयाद्दृष्टंतथाविश्वम्
नपश्यति अनादिमाययासुप्तोयदाजीवःप्रबुध्यते

अजमनिद्रमस्वप्नमद्वैतं तु ध्यायेत्तदा प्रकाशार्थं।
प्रसादेन योगाभ्यासवशेन च ईश्वरानुग्रहेणापि।
स्वात्मबोधो यदा भवेत् अर्कं यथा नेत्रकान्तिस्थ स्वा
त्मानं नैव पश्यति सर्वाहन्ताकवलितं विश्वयो
गीश्वरस्तदा यथास्वप्नेनृपोऽभुक्त्वाभोगान्स।
र्पितान् चतुरंगबलोपेतः शत्रूञ्जित्वारणाग।

मासो ने परामराजितोभावोनेशाप्यनपश्वरम् मुहूर्त।
४ मात्रमात्मानंमन्येनकल्पजीविनम् नचैवनात्र।
५ कालेपिमनोराज्यंकरोमसो कालनयोत्र्वेगेन
दीर्णमात्रेणपश्यामि मेवस्त्वेतांस्त्रमालीवमा।
यथामोहितोपिकम् किंचित्कर्तीव ।
किंचिज्जोलन्दयतेपरमेश्वरः ।

यद्यत्करोतिजानाप्रतितस्मिंतस्मिन्महेश्वरः राजावि
श्वात्मसामर्थ्यादीश्वरोयमित्नोच्यते ज्ञानक्रियेशे
वैनैकास्संक्रांतेसर्वजंतुषु ईश्वरत्वंचजीवानां।
सिद्धंतच्छक्तिसंगमात् प्रयंचटोयपटइमेवंना
नाप्रतीतिषु अर्कप्रभेवस्वज्ञानस्वयमेवप्रकाश्य
ते ज्ञानेनचेत्स्वयंसिद्धंजगदन्यंततोभवेत् नेव

मासो
५

दस्यक्रियाकाविद्यव्यवहारः कथंभवेत् क्रियाना
मपरिस्पन्दःपरिणामस्वरूपिणी स्पन्दाभावेविहि
हीनेनतदङ्कुरवदुद्भवेत् उमायथाप्यंसंस्कार्यवि।
कार्योपाश्रयाःक्रियाः करोतिगच्छत्सुमार्हिस्कि
न्नेतीतिप्रतीयते शिवोब्रह्मादिदेवेषुसर्वत्र।
तिभासते देवतिर्यङ्मनुष्येषुकिञ्चिज्ज्ञत्वारतस्पत

जरायुजोण्डजश्चैवस्वेदजःउद्भिज्जः एतेचतु
र्विधादेहाक्रमशोऽप्युत्तमाधमाः ब्रह्मादिस्तंभपर्यंता
स्वप्नकल्पैवकल्पना साक्षात्कृतेनवच्छिन्नप्रकाशे
परमात्मनि अणोरणीयान्महतोमहीयानितिवे
दवाक् कठोपनिषदप्येवंलोतिसर्वात्मकंप्रियं ।
ईश्वरोगुरुरात्मेतिमूर्तिभेदविभागिने व्योमवद्व्या

मासो मदेह्वायदक्षिणामूर्तयेनमः ॥ इतिश्रीदक्षिणा
९ मूर्तिस्तोत्रार्थप्रतिपादके प्रबंधेमानसोल्लासेअ
8 ष्टमोल्लाससंग्रहः ॥ ❀ उपादानप्रपंचस्यसंयुक्ता
परमाणवः मृदन्वितोघटस्तस्माज्ञामतेनेश्वरान्वि
तः परमाणुगतापकृष्टगुणाद्रूपरसादयः का
र्येसमानजातीयमारभन्तेगुणान्तरम् श्री

कार्यंयत्रसमन्वेतिकारणेसमवायितत् चक्राद्य
कारणंयत्रघटस्यासमवायितत् समवायिनिति
ष्ठेयत्समवाय्याश्रयेनतथा कार्यंवर्त्तसामर्थ्यंक
ल्पतेसमवायितत् निमित्तंकारणंतेघमीश्वरस्य।
कुलालवत् यत्कार्यंजायतेयस्मात्तस्मिलत्स्वानिति
ष्ठति मृत्तिकायांघटलक्षणोपटः स्वर्णेग्रलीयकम्

मा

८ इतिवैशेषिकाःप्राहुःतथानैयायिकाअपि रजः
सत्वंतमश्चेतिप्रधानस्यगुणास्त्रयः रजोरक्तंचलं
तेषुसत्वंशुक्लंप्रकाशकम् तमःकृष्णंचावरकंसृ
ष्टिस्थित्यन्तहेतवः इतिसांख्यास्स्वभावंतेनैवाहदूषण
मुच्यते ॥ ओंबीजस्यान्तरिवाङ्कुरोजगदिदंप्राङ्नि
र्विकल्पंपुनर्मायाकल्पितदेशकालकलनावैचि

त्र्यचित्रीकृतम् मायावीवविजृंभयत्यपिमहायोगी
वयःस्वेच्छया तस्मैश्रीगुरुमूर्तयेनमइदंश्रीदक्षिणा
मूर्तये २ अस्यायमभिप्रायः। अंकुरादिफलान्तेषु।
कार्येषुच्छिलत्वमीक्ष्यते ऊनत्वागमसंबद्धावटबी।
जेषुतेकणाः कारणान्तर्गतंकार्यमितिसर्वैरवेद्य
ते तस्मात्सत्तास्फुरत्ताचसर्वत्राप्यनुवर्तेते श्रुत्या।

मा फलत्वमापन्नदीरेवदर्पितांगगते विजातीयाःप्रवर्त्ते
८ नेगुणाद्यपरमाद्यः कारणंकार्यमंशांशीजातिर्व्य
9 निर्गुणोगुणः क्रियाक्रियावानिमाद्याःप्रकाशास्ते
रवकल्पनाः चैतन्यंपरमाण्वोप्रधानस्या
पिनेष्यते ज्ञानक्रियेजगत्कर्त्र्योर्दृश्यतेवे
तन्नाश्रये कालरूप क्रियाशक्त्यादी

श्रीरामगिरिसुदृष्टि ज्ञानं ज्ञानज्ञेयरूपज्ञानशक्त्या
भवेज्जगत् ज्ञानं द्विधा वस्तुमात्रद्योतकं निर्विकल्प
कम् सविकल्पं तु सञ्ज्ञादिद्योतकं वादनेकधा सं
कल्पं संशयश्चेति स्मृति सादृश्य निश्चयाः ऊहोन
ध्यवसायश्च तथान्येनुभवाश्चापि प्रत्यक्षमेकं चार्वा।
कः कणादसुगतौः पुनः अनुमानं च तत्रापि सांख्यः

मा
९

शाब्दं चेत्यपि मायैकदेशिनोप्येवमुपमानं च केच
न अर्थापत्त्यासहैतानि चत्वार्याह प्रभाकरः अभाव
षष्ठान्येतानि भाट्टवेदान्तिनस्तथा संभवैतिह्ययुक्ता
नि तानि पौराणिका जगुः इत्थं गुणास्तथा कर्म सामा
न्यं सविशेषकम् समवायं च काणादाः पदार्थान्षट्
प्रचक्षते नवद्रव्याणि भूतानि दिक्कालात्ममनांसि च

चतुर्विंशतिरेवस्युर्गुणाः शब्दादिपंचकम् परिमा
णंपृसंख्याचद्वौसंयोगविभागकौ स्वभाववन्तः॥
थक्त्वंचगुरुत्वंद्रवताप्युनः परत्वचापरत्वंचस्नेहः
संस्कारइत्यपि धीर्द्वेषसुखदुःखेच्छाधर्माधर्मौ।
यत्नकाः संस्कारस्त्रिविधोवेगइष्वादेर्गतिकार
णम् दृष्टस्फुटतानुभूतार्थस्मृतिहेतुस्त्वभावनाः

मा
१६
16

स्थितस्थापकनामावश्यंवेवत्स्यतिकारणम् आ
कृष्टशाखोष्ट्रजादौस्फुटमेवोपलभ्यते उत्क्षेप
णमपक्षेपोगमनंचप्रसारणम् आकुंचनमिति।
आहुःकर्मपंचविधंबुधाः सामान्यंद्विविधंप्रो
क्तंपरंचापरमेवच परंसत्तैवसर्वत्रतदनुस्यूयव
त्तेनम् द्रव्यगुणकर्मात्मसामान्यमपरंविदुः ।

विशेषाः स्फुरनंतालेष्वाहुतिज्ञानहेतवः रूपसो।
वघटेतिसंबंधः समवायिकः कालाशादिगात्मा
नोनित्याश्चविभवश्चते चतुर्विधाः परिच्छिन्नानित्या
श्चपरमाणवः इतिवैशेषिकमतेपदार्थाः षट्प्र।
कीर्तिताः मायाप्रधानमव्यक्तमविद्याज्ञानमक्षरम्
अव्याकृतंचप्रकृतिस्तमइत्यभिधीयते मायायां

मा ॥ बलैवेनमश्नतिविस्वात्तुसंगतः महत्कालस्तुमांसः स्व
महत्जायतेतत्वादहंकृतिः तामसास्त्वहंकारा
त्स्वाराणितन्मात्रमस्तुभूमयः शब्दस्पर्शश्चरूपंचरसो
गन्धोप्यनुक्रमात् इंद्रियाणांद्विविधयाभूतानाम
पितेगुणाः देवःसदाशिवश्वेषांरुद्रोविसृष्टवांस्तु
विः सात्विकास्तुरहंकारादंतःकरणधीन्द्रियाः

मनोबुद्धिरहंकारश्चित्तंकारणमांतरम् संशयो
निश्चयोगर्वःस्मरणंविषयाश्चमी चंद्रःप्रजापती
रुद्रःक्षेत्रज्ञ इतिदेवताः श्रोत्रंत्वकद्दषीजिह्वा
घ्राणंज्ञानेंद्रियंविदुः दिग्वाय्वर्कवरुणौनास
योदेवताःस्मृताः राजसास्युरहंकारात्कर्मेंद्रिय
समीरणाः कर्मेंद्रियाणिवाक्वाणिपादपायूपस्थ

मा स्यकर्म्म वचनादानगमनविसर्गानंदसंज्ञकाः वि
१२ षयादेवतास्तेषां वन्हीन्द्रोपेन्द्रमित्रकाः प्राणापा
12 नौसमानश्चोदानव्यानौचवायवः भूतैश्चपंचभि :
स्तैश्चतुर्दशभिरिन्द्रियैः चतुर्विंशतितत्त्वानि
सांख्यशास्त्रविदोविदुः महान्कालः प्रधानंचमा
याविद्येचपूरुषः इतिपौराणिकाःप्राहुस्त्रिंशत्तत्त्वानि
नैः सह

विन्दुनादौशक्तिशिवौशांतातीतौततः परम् षट्त्रिंशा।
त्तत्वमित्युक्तंशैवागमविशारदैः सर्वैर्विकल्पाः ग्रा।
गासंधीजेऽकारइत्यात्मनि इच्छाज्ञानक्रियात्रयणामा
ययानेविजृंभिताः इच्छाज्ञानक्रियासर्वायस्मात्सर्वे :
प्रसूतयः सर्वेपिजंतवस्तस्मादीश्वरा इतिनिश्चिताः
वीजाहृतस्तरोवींजंपारस्पर्येणजायते इतिशंका।

मा निहृतसर्वयोगिहृद्ध्वांतकीर्तनम् विश्वामित्रादि
१२ यः सर्वैपरिषत्समाश्रयः उपायानोपकरणप्र
13 योजनविवर्जिताः स्वेच्छयासमस्तज्जः सर्वैसर्वभो
गोपबृंहितम् ईश्वरोनन्तशक्तित्वात्स्वतन्त्रोसा
नपेक्षकः स्वेच्छामात्रेणसकलंसृजन्भवतिहेति
च नकारणानांव्यापारात्कर्तास्यादित्यर्थईश्वरः

नापिप्रमाणव्यापारंज्ञानात्मासौस्वप्रकाशकः ज्ञात
त्वमपिकर्तृत्वंस्वातंत्र्यंतस्यकेवलम् यावेच्छाश
क्तिर्वैविज्ञीसासस्वाच्छ्यकारिता यथाकर्तुंना
वाकर्तुमन्यथाकर्तुमर्हति स्वतंत्रामीस्वरसेच्छा
केपरिच्छेदमीशाने स्फतिश्वसोकामयतेतीच्छ
यास्तद्विशेषिणः तस्मादात्मानश्राकाशः संभूत

मा
ध
14

इतिचाब्रवीत् निमित्तमात्रंवेदस्यजगतः परमेश्व
रः विकारित्वंविनाशित्वंभवेदस्यकुलालवत् तु
च्छादयोन्नवगुणानिमायवेश्वरस्यचेत् नित्येच्छा
द्याजगत्सृष्टौप्रवर्तेतेषसर्वदा प्रवृत्तपरमाभा
वात्संसारोनैवनश्यति मोक्षोपदेशोव्यर्थः स्यादा
गमोपिनिरर्थकः तस्मान्मायाविलासो

यें जगत्कर्तृत्वमीशितुः वंधमोक्षोपदेशादिश्चवा
ह्लेशोपिमायया इति श्रीदक्षिणामूर्तिस्तोत्रार्थप्र
तिपादके प्रबंधे मानसोल्लासे द्वितीयोल्लासस्यग्रह १२
घट सत्तास्फुरणाभावेष्वज्ञानस्यागमसंगता विश्वा
दिदर्पणमायादित्रिपृक्षन्निक्षिप्यते ॐयैवेवस्फु
रणं सदात्मकमसत्कल्पार्थगं भासते साक्षात्तः

मा त्वमसीतिवेदवचसायोबोधयत्यमात्त्रितात् यस्मा
१५ दात्मकारणाद्भवेत्प्रवरातृत्तिभवांभोनिधौ तस्मै।
श्रीगुरुमूर्तयेनमइदंश्रीदक्षिणामूर्तये ॥ १८
मज्ञानुकूलम् असकलेषुभावेषुजडेषुदक्षणना
शिषु असिलिंबवप्रकाशितेनिमात्संक्रामतीप्सरा
त् आत्मसत्तैवसत्तेषांभावानांनन्ततोधिका त

मेवस्फुरणंचैषांनात्मस्फुरणतोपिकम् ज्ञानानि
बहूरूपाणितेषांचविषयाश्चपि अहंकारेतुमज्जंते
तत्रैवमणिगणाइव प्रकाशाभिन्नमेवैतद्विश्वंसर्वम
भासते लहरीबुद्बुदादीनांसलिलान्नपृथक्स्थिति
ज्ञानानामीमेवयज्ज्ञानंभावानाविप्रवर्तते ज्ञानमा।
येतितमप्याद्विश्वाम्पंसनरात्मनि घटादिकादि।

मा
१८
18

कार्याणिविश्राम्यंतिमृदादिषु विश्वप्रकाशाभि
न्नवादिश्रामेममरोमेश्वरे स्वगीतेनैवकालिम्नाद
पेणमलिनेयथा अज्ञानेनावृतंज्ञानंतेनमुह्यंति
जंतवः घटाकाशपटाकाशौतडुपाधिकृतौय
था देहोपाधिकृतोभेदोजीवात्मपरमात्मनोः
तत्वमस्यादिवाक्यैस्तनयोरेकत्वंप्रदर्श्यते श्री

सोयंशुकरुषश्मश्रुकेशुमानेकः प्रदर्श्यते यज्जगत्का
रणंतत्वंतमदार्थः सउच्यते देहादिभिः परिच्छिन्नो
जीवत्वंत्वंपदाभिधः तद्देशकालावस्थादेरदृष्टः स
इतिकथ्यते तथैतद्देशकालादेरदृष्टोयमितिक
थ्यते श्रुंत्वितदेतद्देशिम्भेविरुद्धपदयोर्द्वयोः पु
मात्रंलक्षयमेकंयथासोयंपुमान्ववः प्रमदंवप

17

मा परोक्षत्वंत्यक्तानत्वमसीतिवाक्य तथैवलक्षया।
१० मैक्यंजीवात्मपरमात्मनोः सामानाधिकरण्याख्य
संबंधःपदयोरिह विशेषणविशेष्यत्वसंबन्धः
स्यात्पदार्थयोः लक्ष्यलक्षणसंयोगाद्वाक्यमेकंव
बोधयेत् गंगायांघोषइतिवन्नजहल्लक्षणाभवे
त् नाजहल्लक्षणापिस्याच्छोणोधावतिवाक्यवत्

त्त्वमस्यादिवाक्यानां लक्षणा भागलक्षणा सोयं
पुरुष इत्यादिवाक्यानामिव कीर्तिता भिन्नवृत्तिनि
बद्धानां शब्दानामेकवस्तुनि प्रवृत्तिस्तु समानाधिक
रणत्वमिहोच्यते परस्यांशो विकारो वा जीवो वाक्ये
न वोच्यते जीवात्मनाप्रविष्टत्वात्स्वमायया स्वसृष्टमु
निष्ठ निरंशो निर्विकारोसौ अमायुक्त्या वक्ष्यते

मा घटाकाशो विकारो वा नांशो वा वियतो यथा नर्सिंहो
१८ सीतिवद्वाक्यं नत्वल्लस्त्वंनिष्पूर्वकम् नसादृशपरं
वामग्निर्माणवकादिवत् नकार्यकारणत्वसमाय।
नेमृद्घटादिवत् नजातिव्यक्तिगमकं गोपिण्ड इति
वद्वचः गुणगुण्यात्मकं वाक्यं नैतन्नीलोत्पलादि
वत् नोपासनपरं वाक्यं प्रतिमास्वोदबुद्धिवत् ॐ

नचौपचारिकं वाक्यं राजवद्राजपुरुषे जीवात्मना।
प्रविष्टोसावीश्वरःस्मर्यतेनरः देहेन्द्रियमनोबुद्धि
प्राणाहंकारसंहतो आत्मसंकलनादज्ञैरात्मत्वे।
प्रतिपाद्यते वह्निर्धीःकाष्ठलोहादौवह्निसंकल
नादिह देहमन्नमयंकोशमाविश्यात्माप्रकाश।
ते स्थूलोबालःकृशःकृष्णोवर्णाश्रमविकल्पवान्

मा प्राणकोशोपिजीवात्मिक्षुधितोस्मिपिपासितः सं
१९ शितोनिश्चितोमन्यइतिकोशोमनोमये विज्ञानम
यकोशस्थोविज्ञानामीतिनिश्चिते आनंदमयको
शोव्यवंद्वकारेणुगात्नैः गुणैरुपासनाभिस्त्व
सुखितोस्मीतिमोदते एवंकंचुकितःकोशैःकं
चुकैरिवपर्वभिः परिछिन्नइवाभातिव्यामोपिपरमेश्वरः

यथासलिलमाविश्यवर्त्तयाभातिभास्करः तथाश
रीरण्याविश्यवर्त्तयास्फुरतीश्वरः कारणत्वंच।
कार्यत्वंतटस्थलक्षणंतयोः शाखायांचंद्रइतिव
न्नैवसात्मेमिदंमतम महाकाशमिवैकंस्वरूपवं
हलक्षणम सच्चिदानन्दरूपत्वंस्वरूपलक्षणंत।
योः पकलक्षणयोरैक्यंवाक्येनप्रतिपाद्यते श्री

मा तस्मादेकप्रकाशित्वं सर्वात्मत्वमिति स्थितम् देवति।
२५ येस्वस्वरूपाणां प्रकाशान्न पृथक्क्रियन्तेः जीवः प्रक
20 शाभिन्नत्वात्सर्वात्मीत्यभिधीयते एवं प्रकाशात्मपत्व
परिज्ञानेन स्फुटीकृते पुनरावृत्तिरहितं कैवल्यपा
दमश्नुते सकलस्वसकामे ऽपि सर्वात्मत्वं यदृच्छ ॐ
या सर्वभावविनिर्मुक्तः शिवलोके महीयते

सर्वात्मभावनायस्यपरिपक्कामहात्मनः संसारो
त्तारकः साक्षात्सएवपरमेश्वरः इतिश्रीदक्षिणा
मूर्तिस्तोत्रार्थप्रतिपादके प्रबंधेमानसोल्लासेद्वि
तीयोल्लाससंग्रहः २ सतः स्वतः प्रकाशंनेभावा
घटपटादयः नेश्वरसमावेशादिमस्योन्नरस्त्र
यते नानाच्छिद्रघटोदरस्थितमहादीपप्रभाभा

मा स्वंज्ञानंयस्यतद्वद्गरादिकरणद्वाराद्बहिःस्पंदते
२१ ज्ञानामीतितमेवभांतमनुभातितत्समस्तंजगत।
21 स्मैश्रीगुरुमूर्तयेनमइदंश्रीदक्षिणामूर्तये ४
अस्यायंभावः अहमिममनुसंधानाज्ञानामीतिनवे
त्स्फुरेत् कस्यकोवाप्रकाशेनजगत्स्यास्वस्वभूति
वत् प्रारब्धंवासनांसर्वंवर्तमानेपिनस्वतः ते

स्मादीशोस्थितं सत्वं प्राग्धुधंवविवर्जितम् स्वयमे
वप्रकाशेरजडइतिविनेश्वरम् सर्वंसर्वस्यभासे
तेनचभासेतकिंचन तस्मात्सर्वतमज्ञंवाजगत्सा
देकरूपकम् तत्वेस्वयंप्रकाशत्वेजडत्वेतनयोर
मिथः तत्वमेवप्रसन्नोरन्याग्राह्यग्राहकतादयः
इन्द्रियाणामनियमास्साद्रष्याःस्फुरणादयः ॐ

मा
११
82

मलिनामलिनादर्शपस्थान्वागमारत्नलयोः क्रिया
शक्तिज्ञानशक्त्योरंतःकारणभागयोः प्रतिबिंब
स्फुरन्नीशः कर्त्ता ज्ञातेति कथ्यते बुद्धिः सत्वगुणा
त्कर्षान्निर्मलो दर्पणो यथा शक्नोति विषयच्छा
यामात्मच्छायानुभावतः अंतःकरणसंबंधान्नि
खिलानींद्रियाण्यपि स्वयोगेनेसिवलेयकीलिताः
वकीलकाः

नाडोन्तःकरणेसूत्रजालसंस्यूतसूत्रवत् नाभिस्थ
गतोकोनाभिः प्रसर्पन्तिस्फुलिंगवत् करणानिस
मस्तानियथास्वंविषयंप्रति देहस्यमध्यसंस्थानं
मूलाधारस्तीर्यते गुदाद्व्यंगुलादूर्ध्वंमेढ्राद्व्य
गुलादधः त्रिकोणोधोमुखोयस्यकमकाद्योनि
सन्निभः यत्रकुंडलिनीनामपराशक्तिःप्रतिष्ठिता

मा शाणाग्निबिंदुनादानां सावित्री सा सरस्वती ॥ मूलाधारा
२२ ग्रकोणस्था सुषुम्णाग्रलंबगा ॥ मूलोर्ध्वस्थितमवं
23 शाभाष्टउधारसमन्विता ॥ नमार्ध्वकोणयोर्जाते द्वे
इडापिंगलेस्थिते ॥ नाडीचक्रेण संस्थिते नासिकांत
मुभगेन नाभिमंडलमाश्रिमकंकंटोडमिवस्थितः
म् ॥ नाडीचक्रमिति शाखलस्मान्नाउद्यः समुत्कृताः

गान्धारीहस्तिजिह्वाचनयनांतप्रथायते तथावा

लंबुसानाडीकर्णेहृदयमुपाश्रिते नाडीसुलाका।

यातस्माद्रूमध्यमुपसर्पति सरस्वत्याकयानाडी

जिह्वांतावानदसारिणी नाडीविश्वोदरीनामसं

मेतंसावततर्विधम पीतापयस्विनीतोयंकंठस्याङ्

रुतेद्वते नाडीचक्रामसभ्रूतानाश्रसितिस्वस्थयोस्व :

मा पकाशकंसिनीवालीत्वंतुवेत्तुकर्मलम् अक्ता
२४ त्रसमादायशांखिनीचमनोष्ठनः कपालकहूरं
24 गत्वामूर्ध्निसंचित्तुतेस्थयाम् शान्तैवेकाचनाडूयः।
सुत्वासामेकाशिरागता तयोर्धमायस्तुकः स्यादिते
वेदांतशास्त्रे यदाबुद्धिगतेःशुएयःशरीरेंद्रियमार्ग
तः शब्दादिविषयासंकेतदाजागरितेभवेत्

सत्यतेष्विंद्रियेष्व जाग्रत्संस्कारजान्समान् मानसा
न्विषयान्भुंक्ते स्वप्नावस्था तदा भवेत् मनसोप्युपसं
हारः सुषुप्तिरिति कथ्यते तत्र मायासमाच्छन्नः स
न्मात्रोवर्ततेष्व मात्र स्वप्तो मनोन्त इत्येवं मायावेशा
त्प्रकाशते स्वावमस्वापमिमेवं प्रबोधसमयेषु मा
त्र सच्चिदानन्दरूपः सन्स्वयमेव प्रकाशते इत्यं

मा
२५
25

जगत्समाविश्यभासमानेमहेश्वरे सूर्योदयोपिभा
सतेकिमुतान्येघटादयः तस्मात्सताचभावानामी॰
श्वराश्रयणाश्रयाः संप्रत्तानमनंतेचक्रमात्रालो
पदिश्यते जाग्रत्स्वमोऽहंवैविश्वमसमंजडमंथव
त ईश्वरस्याहमिमेवैभासतेसर्वजंतवः निर्विक
ल्पस्वसुस्वस्थमलिनश्चमहेत्रिथा ॐ श्री

निर्विकल्पंपरंब्रह्मनिर्धूताखिलकल्मषम् भ्रंत्य
कारभ्रमाभ्रविमुक्तगगनोपमम् विवेकसमये
शुद्धदेहादीनांव्यपोहनात् यथांतरिक्षमादि
मनत्वैः किंचिदोत्यते देहेंद्रियादिसंसर्गात्मा
लिनेकल्मषीकृते यथाकाशंतमोरूपंस्करमनव
काशवत् शुद्धमितीस्थिरंभावंयदाजीवःप्रबुध्यते ।

मा
२९
28

सर्वज्ञःसर्वकर्ताचनदादेवोभविष्यति माययापि
कसंस्पर्शोविपर्ययेवप्रकाशितः निर्विकल्पान्नसं
यानेसमस्तगात्माप्रकाशते अविद्यायास्तिरोधानह
घायेपरमेश्वरः दक्षिणामूर्तिरूपोसौस्वयमेवप्रका
शते । इतिश्रीदक्षिणामूर्तिस्तोत्रार्थप्रतिपाद
केप्रबन्धेमानसोल्लासेनामचतुर्थोल्लाससंपूर्णः ध

प्रमाणमेकंप्रत्यक्षंतत्त्वंभूतचतुष्टयम् मोक्षस्मरा
णंनामत्कामार्थौपुरुषार्थौको नहिविल्लीश्वरःक
र्मोपरलोकथावृथा देहंविनास्तिवेदात्माऽकेभव
दृश्यतेपुनः कृशोदीर्घोयुवाबालइतिदेहाहि
दृश्यते अस्तिजातःपरिणतोवृद्धःक्षीणोजराम्
तः इमेवस्तुकाःषड्भावविकारादेहसंस्थिताः व

मा
१८
27

णाश्रमविभागश्चदेहेष्वेवप्रतिष्ठितः जातकर्मादि
संस्कारैर्देहस्यैववितन्वते शंतंजीवेतिदेहस्यप्र
युंजन्त्याशिषंशुभाम् इतिप्रपंचेचार्वाकोवाचया।
सत्यचेतनः केचिच्छ्वसामिजीवामिक्षुधितोस्मिपि
पासितः इत्यादिप्रत्ययबलात्प्राणमात्मेतिमन्यते
केचिच्छृणोमिपश्यामिजिघ्रामिसंदधाम्यहम्

इंतीद्रियाणामात्मत्वेप्रत्ययंतिनतोपिकम्‌ जानामि
प्रत्ययवलाद्बुद्धिरित्यपरेजगुः मायाव्यामोहविता
नानेषामस्यषामनुत्तरम्‌ ४ ॐ देहंप्राणमपीन्द्रियाण्य
पिचलांबुद्धिंचशून्यंविदुः स्त्रीवालान्धजडोपमास्त्व
हमितिभ्रान्ताभृशंवादिनः मायाशक्तिविलासक
ल्पितमहाव्यामोहसंहारिणे तस्मैश्रीगुरुमूर्त्तये।

मा नमइदंश्रीदक्षिणामूर्त्तये ५ इदमस्यतात्पर्यम् दे
२८ हादीनांजडअर्थानांपाषाणवदनात्मनाम् कथंभ
28 वेद्देहभावः समावेशोविनेशितुः देहस्तावदयंना
त्माहंशयनाज्जाड्यववतः रूपादिमत्त्वान्नाशित्वाज्ञा
निकत्वाच्चकुंभवत् सर्व्वोस्तुषुप्तिमरणेष्वपिदेह ः
घटस्यपते देहादिव्यतिरिक्तत्वान्तदानात्माप्रतीय

ते यथादेहप्रवृत्तीनामादिकारणमंशुमान् धुमां।
स्तथैवदेहादिप्रवृत्तौकारणंपरम् ममदेहोयमि
त्येवंस्त्रीबालोन्यस्त्रमसते देहोयमितिनावेत्तिक
दाचिदपिकस्यचन इंद्रियाण्यपिनात्मानःकरणा।
न्यात्मदीपवत् वीणादिवाद्यवच्छ्रोत्रंशब्दग्रहणसा
धनम् चक्षुस्तेजस्विनयवद्रूपग्रहणसाधनम् ॐ

मा
२९

गंधस्यग्राहकंघ्राणेंद्रियंसंपुटिकादिवत् रसस्यग्रा
हिकाजिह्वादीपवीोद्द्वृत्तादिवत् इन्द्रियाणिनम
सेतिमत्कोहंवपिरोस्यतः इमाऊरिंद्रियैर्हीनाज
नाः किंतेनिरात्मनः प्राणोप्यात्मानभवतितत्तानाभा
वात्सुषुप्तिषु जाग्रत्स्वप्नोपभोगार्थंश्रमविश्लिष्टितद्दे
नैव सुषुप्तिषुकल्पैश्रामेशारीरस्यपरात्तिवम ॐ

शेषकर्मोपभोगार्थं ज्ञाणस्मरति केवलम् ज्ञाणस
न्तंचैतत्संकरणोपरमे यदि ज्ञाणेवाक्रियमाणेपि
करणोपरमः कथम् सत्राजिसमरे यत्केविरमं
तिनैसैनिकाः तस्मात्करणस्वामीज्ञाणोभवितु
मर्हति मनसः प्रेरके पुंसि विरते विरमत्यतः क
रणानि समस्तानि तेषांस्वामीततः पुमान् स्त्री

मा ३१

३०

बुद्धिस्तत्क्षणिकाचैवयागमागमसम्मलिता आत्मनः
प्रतिबिंबेनभासितामासयेजगत् आत्मस्तुसघते
बुद्धिरात्मन्येवप्रलीयते जागरूर्ध्ववासतीबुद्धिःस
यमेवनसिध्यति ज्ञानाद्येस्सर्वेपूर्वस्मादुत्तरोत्तर
संभवः युगपद्धक्रबुद्धिरेवप्रसज्येततत्क्षणात्क्षणे तु
ज्ञानांतजनयेत्राशोतरमस्सततः ॐ

पक्षेसंघातस्यात्मत्वे देहैकैकांशेपृथक्कृते नचैतमं
प्रसज्येतसंघातानामावतलदा भिन्नादिग्गगनस्मभिन्ना।
योवज्ञानेतन्नसृजितम् सयोभिन्नेभवेद्देहेनिक्रि
यवाभविष्यति देहस्यांतर्गतोप्यात्माव्यामोपवेत्ति
बुध्यते अणुप्रमाणस्येदेषव्याप्रयान्नाविलंवप्रः
देहप्रमाणस्येनस्याद्बालस्यस्थविरादिना ॐ

मा ३१ 31

देहस्वपरिणामी चेत्तद्देहविनश्यति कर्मणां।
परिणामेन कृमिहस्त्यादिमूर्तिषु व्यापकत्वात्मवि
शमात्मा घटादिष्वंतरिनवत् परमाणुप्रमाणोपि
मनसि प्रतिभासते स्वेमचराचरं विश्वमात्मव्यापि
वेकेवतम् देहादिषु ह्यमित्येवं भ्रमः संसारहेतु।
कः संतः प्रविष्टः शास्त्रेति मोक्षायोपदिशश्रुतिः

पक्षमेषामहामायावादिनामपिमोहिनी यस्मात्
साक्षात्कृतेसर्वोलीयतेसासदाशिवे देहेंद्रिया।
सुहीनायमानहरस्वरूपिणे ज्ञानानंदस्वरूपाय
दक्षिणामूर्तयेनमः इतिश्रीदक्षिणामूर्तिस्तोत्रा
र्थप्रतिपादके प्रबंधेमानसोल्लाससंग्रहः ५ ॐ
स्वमेविश्वंयथानन्यजायमापिनथ्येतिचेन्न स्व

मा ३१ नैकस्य किंभानिकः स्यादीनत्र चेतनः सर्वं वद्
णिकं सूत्रं सर्वमेव खलदाणम् संघातः परमा
एनंनास्तत्वस्तुग्निसमीरणाः मनुष्यादिशारीराणि
स्कन्दपंचकसंहतिः स्कन्दाश्च रूपविज्ञानसंज्ञा
संस्कारवेदना रूपंच रूपाणि विषयाश्चेन्द्रिया
एयपि विषयेन्द्रिययोर्ज्ञानं विज्ञानस्कन्द उच्यते

92

सत्तागुणक्रियाजातिविशिष्टद्रव्यात्मिका पंच
धाकल्पनात्रोक्ता संज्ञा स्कन्दस्य सो गतेः गवां गो।
रिति संज्ञोक्ता जाति गोत्वं तु गोगतम् गुणः शुक्ला
दयस्तस्य गच्छत्याद्यास्तथा क्रियाः शृंगीवत्तष्णा
होगुलीविशिष्टद्रव्यमयस्त्वगो पंचपंचविधात्मभिः
सत्तास्कंदस्तनीयेते गगायागुणपापेवसंस्कार्यो।

मा स्कंदउच्यते स्वांविडुःविचमोदस्वस्कंदःस्याद्भेदना।
२२ कयः पंचभ्यपवस्कंदेभ्योनामस्यात्मालिकस्वत
33 नकीस्विदीस्वरः कर्तास्वगतानिशायजगत् स्कंदे।
भ्यःपरमाणुभ्यः द्वाणकेभ्योपिजायते सर्वेपूर्वेद्व
णादेवद्वणुःस्याउनरोनरः सर्वेस्यादेवद्विहीनानाज्ञाय
तेज्ञानस्तुनरं सपवायमितिज्ञानेसंयजालिनिवडुम

श्रुतिभानीतिर्थीश्रीनेरात्मानात्मस्वकल्पते ह्यनो
णदानराद्विग्यादाकाषाःकिंप्रकाशते इमेवंबोध
सिद्धांतीभाष्यमाणोनिषिध्यते ॐराजग्रस्तादिवा
केरेन्द्रसटशोमायासमाछादनात्मन्मात्रःकरणो
पसंहरणतोयोभूत्स्वभुमःप्रमात् आगरवापत्तामिति
प्रबोधसमयेयःप्रमभिज्ञायते नेमिश्रीगुरुस्तुते।

मा
३४
34

येनमह्दंश्रीदत्तिणमूर्तये ९ स्वसंवेद्यजगतोद्वेत
जंगदेवनसिध्यति घटः स्पुमः पटः स्पुम इतिकैः प्र
तिपाद्यते नैवभासतस्वसंवेद्यजगन्नगरविषाणव
त् वस्तुतोकिंस्वपादद्याज्ञानान्ः किंपरिसर्जेत् ।
कोविदध्यान्नियेद्वाप्सुमन्नानस्वात्मनः प्रवसो
देवित्राकृतेनस्मात्सर्वमिदंजगत् स्वान्दातोप

रमाणकेन संघातयितालिवेत् संघभेदेन विनाद्देहं
जन्मपटादयः महानुभावोभूयासमितिशंतनममम
ते आत्मापलापकोवाढः किमर्थंचरतिव्रतम् श्र
तिभिक्षायदिश्रातिभोजनादिकंयंभवेत् इहसाथ
नमैवैतदत्रगतदिनान्नवत् इतिनिश्चिमवालोपि
भोजनादोषवर्ततेते श्रवकाशप्रदानंनमाकाशगार्थे

मा क्रियायथा तथैवार्थक्रियाशुभः कर्तृत्वंज्ञातृकादि
३५ का सृष्टिसमये प्यात्मा सर्वज्ञानस्वभावात्मकः स्व
२५ त्वमस्वात्मभिन्नेव भ्रान्तिभिर्ज्ञायते यतः भ्रान्तिभिर्ज्ञाय
त इति प्रयोगः कर्मकर्तरि आत्मा स्वयंप्रकाशत्वान्ना
मात्मानमात्मना सृष्टौ मायया मूढोऽज्ञोऽयं स्व
लक्ष्यते अप्रकाशतयाभाति स्वप्रकाशतयापि च

जडात्मनि च देहादौ सात्वादौ शोभिविष्यते पंचा।
वमोहिनीनामममायाशक्तिमद्देशितः मोहात्पोद
प्रमातृणां मोक्षस्त्वमभिधीयते अवस्थात्रयनिर्मु
क्तो देहादिभिरनाविलः हृषीकेशवसन्मात्रो मयोप
कणिकोपमः बालाग्राग्राद्दलान्तकः कदलीकं
दसन्निभः निरंशोनिर्विकारश्चनिराभासोनिरंजनः

मा पुरुषः केवलः पूर्णः प्रोच्यते परमेश्वरः वाचो यत्र
३९ निवर्त्तन्ते मनो यत्र विलीयते एकीभवन्ति यत्रैव भू
तानि भुवनानि च समस्तानि च सत्वानि समुद्रेसि
न्धवो यथा कः शोकस्तत्र को मोह एकत्वमनुप
श्यतः वाच्यवाचकरूपत्वात् सविकल्पोपि सन्नह
म् देहादौ नैवापोह्येन लक्ष्येयन्निर्विकल्पकम् ।

श्रमन्नेवमवेद्विद्वानसङ्कलितिवेदवेत् श्रुतिबले
तिवेद्वेदसंतमनंततोविदुः इतिश्रीदक्षिणामूर्ति
स्तोत्रार्थप्रतिपादके प्रबंधे मानसोल्लासे अष्टमोल्ला
सस्संग्रहः ८ प्रतमित्ताबलादात्मास्यायीनिर्वा
येतेयदि कानामप्रमभिज्ञैषा किंवानस्मः प्रत्या
जनम् प्रमत्तादिप्रमाणेष्वप्रमभिज्ञानपक्षते

मा कथंनस्याःप्रमाणत्वमितिप्रश्नस्तत्रोच्यते बाल्यादि
३० ष्वपिजाग्रदादिषुतथासर्वास्ववस्थास्वपि व्यावृत्ता
स्वनुवर्तमानमहमित्यन्तः स्फुरंतंसदा स्वात्मानंप्र
कटीकरोतिभजतांयोमुद्रयाभद्रया तस्मैश्रीगुरु
एतदुक्तंभवति भातस्यकस्यचित्सर्वेभासमानस्यस्वा
प्रतम सोयमित्यनुसंधानंप्रत्यभिज्ञानमुच्यते ॥

तद्देशाकालाकारादीनवभयात्तुषट्किकान् य
थैकैवस्तुत्तस्यान्तंप्रत्यभिज्ञानमात्मनः मायात्तुषंगा
संज्ञानंकिंचिविज्ञानमात्मपोहनात् सर्वेतत्वादेवि
ज्ञानंप्रत्यभिज्ञानमात्मनः सर्वेजन्मान्तुश्रुतार्थस
रणान्मृगशावकः जननीस्तनमपानायस्वयमेवप्र
वर्तते तस्मान्निश्चीयतेस्थायीमात्मादेशान्तरेष्वपि

स्मृतिविनानघटतेतस्मयानेशिशोर्यतः सर्वत्रात्र
मा भवेकालेस्मृतिकालेपरत्रसन् आत्मासंस्कारद्व
३८ येणास्मरमर्थस्वनिश्चितम् प्रत्यभिज्ञेतिभावाना।
38 स्मृतिश्चेदभिधीयते आत्मस्थैर्यप्रमाणत्वेस्मृति।
स्वप्रान्तघातकथं स्मृतेप्रकाशेनार्थस्यनवाप्यस्यसरै
स्वयः नवाप्यथोत्रभवयोरंस्तुल्यौतिवसंभवेत् ॐ

नात्रश्रुतिविशिष्टस्यपदार्थस्यघटंडिवत् सर्वेषा
मेवमितिसेवंप्रसंगादितितत्कृत्ए श्राथनानुभवेन
हेतत्वदृष्टसंभवात् संस्कारसत्तासामग्र्यात्योरु
षाज्ञायतेस्मृतिः श्रावणानुभवेनहेतदीयविष
यंश्रुति अनुभावकमात्मानंवोधयन्मनयापिनम
विषयेचप्रसक्षितेनहेचानुभवेसति स्वविश्रा

मा
३९
39

स्तमर्थं देवो प्रसुखितः सदा प्रमोषणं प्रमातॄणां मा
ययातममसाकृतम् प्रमोषणे प्रमातृणां माययातम
साहृतम् मायाविद्येप्रभोः शक्तोभानोश्छाययाप्र
भोपमे सर्वांनाश्छादयेन्मायाविद्याख्यादिष्यदर्शि
येन प्रभसिद्धैवसर्वेषां प्रमाणानां वसायनम् ईश
वेमोहमप्यमशांतिविच्छेदकारिणीम् वक्तिप्पा

विद्ययामायामीश्वरोहमितिस्फुटैः ईषत्प्रकाशोदृ
टोशोमायाजवनिकाहृतः सम्यगावरणापायेसहृ
त्तांस्फुरिवस्फुरेत् नकारणानांव्यापारः प्रमाणानां
नवापुनः भ्रमभित्तायतेनाममोहापसरणेपरम्
यांवंतिसंतिमानानिव्यवहारः प्रवर्त्तते तेषांमो॰
हापसरणाद्यापारोन्योनविद्यते जडान्तनपरिक्षि

मा नादेहयमोऽस्थिदात्मनि समस्तानस्रुवोस्मत्वंमो
धं. ह्रादेहेपिकल्पते सुकोरजनमित्येवंयथाव्या।
मुह्यतेमथा सदेवत्पर्वेस्रान्तिविलयलेनसि।
90 ध्याति नान्यत्वासस्वकाशेननरस्तुनादिवत्का।
वित् कर्ताकरादौरजनमितिस्यात्स्मरणाद्भ्रमः ते
नेदंत्वलमित्येवंस्यात्मादृश्यान्नविभ्रमः श्री।

पीतः शंखोशुक्तिकारजतादौनास्तितत्सत्ता तादा
त्म्येनस्फुरतिचेद्ज्ञानत्वेनशुक्तिका भ्रमानंतरा
पिज्ञानेवाद्योनिरवधिर्भवेत् बुद्धिस्थितंचेद्ज
नेवाह्यत्वेनप्रतीयते गुंजादौज्वलारोपेदेहदा
हः प्रसज्यते प्राप्तिहीनप्रकाशान्नाज्ञातेनेत्यप्ति
लक्षणम् यदिस्याल्लक्षणंकिंविज्ञानैरेवनासिध्य

मा ४१ ति जलचंद्रवदेकस्मिन्निर्भयेरज्जुसर्पवत् प्रतीयं
तेयथास्वर्णेकारणेकटकादिकम् उपाधेरूप
वस्तुकोवामेयत्पुरीवाव रथमंडुवत्स्फरद्रूपे
स्याणोवैरवदक्रिये असन्कल्पमिंदोविश्वमात्मन्या
रोप्यतेभ्रमात् स्वयंप्रकाशमद्वयंभातिवायविवर्जि
तम् असंभिन्नायेतेवक्तृपारपर्यमोहेव्यपोहिते ॐ

91

देहाद्यक्षणायोनिर्भिन्नेस्मादात्मैवमहेश्वरः स्मृतिश्च
मद्वैमेनित्यमित्यादीन्यपराण्यपि प्रमाणान्यात्म
वागाहस्वतिभिन्नात्मप्रसिद्धये इतिश्रीदक्षिणामू
र्त्तिस्तोत्रार्थप्रतिपादके प्रबंधेमानसोल्लासेसप्त
मोल्लाससंग्रहः ७ प्रकाशव्यतिरेकेणपदार्थः
कोपिनास्तिचेत् परमार्थोपदेशान्तोव्यवहारः क

मा
५५
92

थंभवेत् कस्यवैयश्चमोक्षश्चबध्यतेकेनहेतुना
मायायालक्षणंकिंस्यादिमेवपरिपृच्छतः प्रश्नः
स्याउत्तरंवक्तुप्रतिपत्तेहलेनव उक्तोर्थःसप्ता
भिःश्लोकैःपुनःसंक्षिप्यकथ्यते येनकृतेयन
दोषोत्रपापंहेनार्थेनवाभवेत् श्रप्पासेनगरीयस्त्वमा
र्थस्यप्रतिपाद्यते विश्वपश्यतिकार्यकारणतयास्वस्वा
संबयतः ॥

शिष्याचार्यतयातथैवपितृपुत्राद्यात्मनाभेदतः
स्वप्नेजाग्रतिवायएषपुरुषोमायापरिभ्रामितस्त
स्मैश्रीगुरुमूर्तयेनमइदंश्रीदक्षिणामूर्तये ८
अस्यायमभिसंधिः स्वयंप्रकाशोसद्वयेप्येकोस्मि।
परमेश्वरे कार्यकारणसंबंधाद्यनेकविधिक'
ल्पना राहोः शिरः स्वबिंबवस्यसमात्माप्रतिमाव।

मा
४२
93

पुः स्वमायाकल्पनात्तस्मान्नपृथग्वस्तुगोचरः उपा
सोपानसकैवेनगृहशिखक्रमेणच स्वामिभूम्यादि
रूपेणक्रीडतेस्वेच्छयेश्वरः पितंरप्रतिष्ठवोधः प्र
त्रप्रतिपित्तेवसः पकपवह्निनानेवकल्पतेशाह
मात्रतः तस्मात्प्रकाशपवाखिलपरमार्थनिरूपणे
भेदप्रतीतिर्मिथ्यैवमाययात्मनिकल्पिता ।

मिथ्यात्वंनामवाच्यत्वंसम्यग्ज्ञानोदयेसति मिथ्याचा
र्योपदेशादिस्वप्नवत्प्रतिभासते मिथ्याभूतोपिवेदा
न्तःसम्यगर्थंप्रबोधयेत् देवताप्रतिमावस्त्रचित्रव
त्प्रतिबिम्बवत् सर्वोपिव्यवहारोयंमाययापरिक्लृप्तम
एतम् स्वप्नसदृशीमायास्वप्नबोधेनवाध्यते
युक्तिहीनप्रकाशस्यसज्ञामायेतिकथ्यते नास

मा तीदृश्यमानासाबाध्यमानानवासती नप्रकाशादि।
४४ येभिन्नाछायेवार्कसत्तामसी नवाभिन्नाजडत्वेनवै
44 रोधान्नोभयात्मिका सदेशवयवाभावान्नेयंसाव।
यवोच्यते नचावयवहीनासाकार्येष्ववयवान्वि
ता अविचारितसिद्धेयंमायाविश्वाविलासिनी श्री
पुरुषंवंचयित्वेवमिथ्याभूतैः स्वविभ्रमैः

नतस्यामूलविच्छित्तिमभिवांछंतिकेचन तेषांपदे
कथंमोक्षोमनसः संभविष्यति त्रिस्रोप्यवस्थाम।
नमोजाग्रत्स्वप्नसुषुप्तयः चक्रवत्परिवर्तंतेभेदा।
भ्रांत्यैकहेतवः ताभिःकरोतिकर्माणिमनस्तैर्ब।
ध्यतेपुनः मनसःकेवलंसाक्षीभात्रुवस्तुरूपःपरः
यथाप्राणिकृतैर्नरकैःकर्मभिर्नैवबध्यते तथा।

मा मनःकृतैरात्मासादितवान्नैवबध्यते आत्माकरो
४५ तिकर्माणिबध्यतेमुच्यतेचतैः ह्येषौपचारिको।
45 ल्लोकिसिध्रममात्रैवकेवलम् भूमाभ्रमलिनोह्यारे।
रंसस्पृष्टोदिवाकरः यथाब्जमस्वाभातितथैवा
त्मापिमायया यथालीलावशात्कश्चिद्ग्राम्यमा।
णःकुमारकः प्रसंतपश्यतिजगच्छ्रुतवंद्दनभस्तल

तथैवमाययाजीवोभ्रमतोवासनावशात् नानाका
रमिदंविश्वंभ्रममाणंवपश्यति संत्यज्यमनसादे
वःसंसारान्निवर्त्यते यथार्कोजलसंसर्गोश्चलत्वा
न्नैवर्त्यते योगाभ्यासवशान्नेनमनोनिर्विषयीकृ
तम् निमस्तुकः पुमान्सयोजीवस्तुकोभविष्यति
द्वौहृपर्णौवसस्वजावभवन्माययाशिवः श्र

मा जामेकांज्ञत्वन्नैकोनानेनासीदितिस्फुतिः ॥ इतिश्री॰
५९ दविणामुभूतिर्लोकार्थप्रतिपादके प्रबंधेमानसो
96 ल्लासेश्रह्ममोल्लासंसंग्रहः ८ कथमेवंविधामाया
निवर्त्तेतेतिप्रश्नतः ईश्वरोपासनाद्रूपलिङ्गपायः ॥
प्रवदन्ते षड्भिशामनत्र्पास्तपरमेश्वरन्नृतिषु प्र
त्यदेशोपलभ्यन्तेसर्वैरप्यष्टस्माम्नेयः ॐ

श्रुतमेयास्तनमनः द्विधमारोहतीत्यतः मूर्सष्टक
मंयोद्भूतेग्रहः सर्वात्मभावनाम् ॐ भ्रूरमांस्तनलो
निलोस्वरमहनोयोहिमांस्तुः प्रमानित्याभानिव
रावरात्मकमिदंयेसेवस्तेनष्टकम् नामाकिंचन
वियोतेविमृषंतायस्मात्मरमाद्धिमोलसैस्योग।
हस्तेयेनमइदं श्रीटदिणास्तेये ८ स

मा
४०
५१

स्यपंवेसिद्धांतः विराट्शरीरेब्रह्मांडेप्राणिनामपिवि
ग्रहे षड्विंशत्तत्वसंघातः सर्वज्ञाप्यत्रवर्त्तते व्याप्तिर्वेषि
शरीरेहिमनसोहृषिड्रपिणः तस्मात्सर्वात्मकमिदंस्व
शरीरंविचिंतयेत सुषुम्णामनयापुंसः समस्थिप्रामिमा
श्रुयात उपसंक्रामतीमेवंदशाष्टकानउपादिशत व
ल्माएडस्याटदेलोकाः सप्तसप्तादयः स्थिताः ।

मूलादिब्रह्मरंध्रान्तेष्वाधारेषुवसन्तिते वीणादंडो
महामेरुरस्थीनिकुलपर्वताः गंगाचपिंगलानाडी
यमुनेडाप्रकीर्तिताः सरस्वतीसुषुम्णाख्यानाड्योसा
माः पुण्यनिम्नगाः द्वीपाः सप्तधातवः समस्वेदला
लादयोब्धयः मूलेतिद्युतिकालाग्निरस्थिमध्येव
वाडवः वैद्युतोग्निः सुषुम्णायांपार्थिवोनाभिमंड।

मा
५८

ले हृदि तिष्ठति सूर्योग्निः कपाले चंद्रमण्डलं न
दन्त्राण्यपराण्याज नैत्रादीनीन्द्रियाण्यपि यांर्यतेवा
शुभिर्लोका यथाभ्रवद्दनादिभिः प्राणादिभिर्देशावि
पैर्वायभिर्धार्यतेवपुः प्राणेडापिंगलेप्राणेणाम्हलास्त
यैस्लत्रूपतः नासिकाभ्यांवहिर्गमालोयतेद्विषडं
गुले ब्रह्मांगुलेनसोमात्मानाडीभ्यामन्तराविशेत

मलमूत्रमलकृच्छ्राण्यपानोविसृजेद्बहिः अग्नीषो
ममयोभूत्वाहृत्प्रमागारंध्रमाश्रितः आम्लंऽग्रक्रि
क्षुत्तृद्दोनवर्धतेस्वयम् व्यामध्येवष्टिषिव्यानोऽखताना।
रसमन्वहम् संधृत्तांगसमानस्वकायाग्नेः ऊकते।
सदा नागोहिक्ककरः कूर्मोनिमेषोन्मेषकारकः
क्षुतंकरोतिकृकरोदेवदत्तोविजृम्भणम् स्थो।

मा लेयनेजयःऊर्यान्तंतेवनविसुंवति आकाशोवहिः
४९ रन्तरवकाशंप्रयच्छति चन्द्राकौंकालनेतारौ।
५१ प्राणापानौशरीरिणाम् साक्षीत्वहषइत्येवंसर्व
ष्टकमिदंवपुः समनस्कामिमांयोगोसेवमानउपा।
स्नाम् अष्टांगयोगयुक्तःसन्नमनस्कंसगच्छति ।
मनःप्रसादःसंतोषमौनमिन्द्रियनिग्रहः ॥

दयादाक्षिण्यमास्तिक्यमार्जवंमार्दवंदमा भावश्च
ह्रिरहिंसाचब्रह्मचर्यंस्मृतिर्धृतिः इत्येवमादयोमे
वमनःस्वाध्यायमाःस्मृताः स्नानशौचंक्रतुःसत्यज
पोहोमश्चतर्पणम् तपोदानंतितिक्षातिदेवनमस्कार
प्रदक्षणम् व्रतोपवासकाश्चामेकायिकानियमाः।
स्मृताः स्वस्तिकेगोमुखंपद्मंहंसाख्यंबालमानसम्

मा
५८
58

नृसिंहकूर्मगरुडनागाख्यंवैखवासनम् वीरंमयूरं
वज्रंवसिद्धाख्यंरौद्रमानमम् योम्यासनेविदुःशाक्ते
शैवपश्चिकृतानकम् योम्यासनेविदुःशान्तिरांवत।
योगस्यनिरालंबनमासनं निरालंभनयाख्यानंनिरालंभ
सदाशिवः रेचकःपूरकश्चैवकुंभकःप्राणसंयमः
इन्द्रियाणांसमस्तानांविषयेभ्योनिवारणम् ।

प्रमाद्धार इति प्राज्ञः प्रमाद्धारार्थवेदिनः आधारे।
क्वापि मनसः स्थापनं धारणोच्यते बलविस्रिशावा
दीनां चिंताध्याने प्रवदन्ते ध्यानादस्पन्दनं बुद्धेः समा
धिरभिधीयते अमनस्क समाधिस्तु सर्वचिंताविवर्ज
नम् चित्ते निश्चलतां याते प्राणो भवति निश्चलः वि
त्तस्य निश्चलतार्थं योगं सध्यानमभ्यसेत आकुंच

मा
५॥
51

नमपानस्यप्राणस्यचनिरोधनम् लम्बिकोपरिजिका
याःस्थापनंयोगसाधनम् चित्तेनिश्चलतांयातेप्राणे
मध्यपथंगते चिह्नामेतानिजायंतेपंचभूतजयात्पृ
थक् मलमूत्रकफाल्पत्ववैराग्यलघुताततोः स्व
गंधस्वर्णवर्णत्वंप्रथमंयोगलक्षणम् कण्ठका
रेश्वमंगभ्रजलेपंकेप्यमज्जनम्

प्रमाद्धार इति प्राज्ञः प्रमाद्धारार्थवेदिनः आधारे।
क्वापि मनसः स्थापनं धारणोच्यते ब्रलविस्मशावा
दीनां चिंता ध्याने प्रवदन्ते ध्यानादस्पन्दनं बुद्धेः समा
धिरभिधीयते अमनस्कसमाधिस्तु सर्वचिंताविवर्ज
नम् चित्ते निश्चलतां याते प्राणो भवति निश्चलः वि
तस्य निश्चलतार्थं योगं से ध्यानमभ्यसेत आकुंच

मा
५२
52

णांसंश्रामेनादोन्नः श्रूयते ह्यथा चाणठाढंढमिशं।
रवोखिवीणावेणवादितालवत् तन्नूनपाततडितग
नोरेशमलपनोपमम ब्रह्मनांडेगते श्राणेविड्डंपंच।
प्रकाशते स्वासाम्बरत्नियावन्तोमनुष्यसदिनेष्र।
ति तावंतियोजनामर्कः स्वासेस्वासेश्रयावति ए
कविंशतिसाहस्रंषट्शतंस्वाससंख्यया ॐ

सोहमित्युस्वरसात्मामंत्रंप्रसद्दमाप्नुये सकारंवह्न
कारंचलोपयित्वाप्रयोजयेत सन्धिवेसर्वलोपा।
त्कांतनोसोप्रणवोभवेत अकारस्याप्युकारस्यमका
रोबिंदुनादकौ पंचादराएयन्नत्माङः प्रणवस्या
निपाइनाः ब्रह्माविस्नुस्चरुद्रस्चईस्वरस्चसदाशि
वः तेषद्नेरेणतिष्ठ तिषडिंपानत्वसमस्नुताः ग्र।

मा रुप्रसादाल्लभतेयोगमष्टांगलक्षणम् शिवप्रसा
५२ दाल्लभतेयोगसिद्धिंवशाश्वतीम् सच्चिदानन्दरू
53 पायबिंदुनादान्तरात्मने आदिमध्यान्तशून्यायगुरु
णांगुरवेनमः इतिश्रीदक्षिणामूर्तिसंप्रोक्तार्थप्रति
पादके प्रबंधेहठासलवमोल्लाससंग्रहः ९ ओं
परिछिन्नमहंभावंपरित्यज्यानुषंगिकम् ॥

प्रणिधानभावलाभोस्य स्तोत्रस्य फलमुच्यते ॐ सर्व
वात्मत्वमिति स्फुटीकृतमिदं यस्मादशेषं स्तवे
नेनास्य श्रवणात्तथार्थमननाद्ध्यानाच्च संकीर्तना
त् सर्वात्मत्वमहाविभूतिसहितं सादीश्वरत्वं ततः
सिद्ध्येत्तत्स्वनरघ्यया परिणतैर्वैश्वर्यमव्याहतम् ॥ ९
इदमत्रावतकृते शुभेपोत्रस्हदेत्रयनयान्मसमुद्रयः

मा ५४ 54

अर्वाचीनाश्चसिध्यन्तिस्वर्गपातालभूमिदाः पाकेष
वर्त्तमानस्यशीतादिपरिहारवत् प्रासंगिकाश्चसि
ध्यन्तिस्तोत्रेणानेनसर्वदा ऐश्वर्यमीश्वरत्वंहितस्य
नालिपृथ्यक्रियन्तिः ग्रहेषुयथावमानेपिच्छायायात
मनुयावति अनन्तशक्तिरैश्वर्यनिष्पन्दाश्चाणिमा
दयः स्वसेश्वरत्वसंसिद्धेःसिध्यन्तिस्वयमेवहिः ।

यदेवैश्वर्यविभ्रष्टिर्ब्रह्मविष्णुशिवादयः ऐश्वर्य
वेतोभासंतेसएवात्मासदाशिवः शुभ्रमानयंतो
गयोविनेच्छामतुभ्यते सर्णाहभावशुक्रेनपरि
क्षिन्नाविभूतयः अणिमामहिमाचैवलघिमाग
रिमातथा प्राप्तिःप्राकाम्यमीशत्ववशित्वंचाष्टसि
द्धयः अनंतमणुशःप्राणिधात्मत्वेनप्रवेशनम् ।

मा
५५

अणिमासंज्ञमैश्वर्यंआत्मस्यपरमात्मनः ब्रह्माण्डा
टिशिवान्तायाः षड्विंशत्तत्त्वसंहतेः वहिर्व्याप्य
वृत्तित्वमैश्वर्यंमहिमाख्यम् महामेरुसमागस्य
समुद्धरणकर्मणि योगिनः स्थूलत्वलाघवंलघिमा
नैविडम्बुयाः परमाणुसमागस्यसमुद्धरणकर्मणि
गौरवैमहत्त्वलत्वंगरिमाणिविडम्बुयाः ॐ

पातालवासिनः ऊंसोब्रह्मलोकावलोकनम् आणि
नोममहे स्थैर्यंसङ्घाप्यमयोगिनाम् आकाशग
मनादीनाममन्यासांसिद्धिसंपदाम् स्वेच्छामात्रेण।
संसिद्धिः प्राकाम्यमभिधीयते स्वशरीरप्रकाशे।
नसर्वार्थानां प्रकाशनम् प्राकाम्यमिदमैश्वर्यमि
तिकेचित्प्रवदन्ते स्वेच्छामात्रेणलोकानांसृष्टि।

मा स्थितंतत्कर्तृत्वे सूर्यादीनांनियोक्तृत्वमीशित्वमभि
५९ धीयते सलोकपालाःसर्वेपिलोकास्ववशवर्त्ति
58 नः तदैश्वर्यंवशित्वाख्यंसुलभंशिवयोगिनाम् य
स्यैवंब्राह्मणोवेत्तितस्यदेवावशेस्थिताः किंपुनःस्वा
पतिव्याघ्रबालस्त्रीपुरुषादयः सर्वात्मभावसम्राज्यनि
रंतरितचेतसां परिपक्वसमाधीनां किंकिंनामनसिध्यति

स्तोत्रमेतत्पठेद्धीमान्सर्वात्मत्वं च भावयेत सर्वोवी
नैस्य हि हास्तु का फले स्वर्गादिसंभवे स्वर्गादिराज्यसा
म्राज्यमस्य तेन हि पिंडिताः ते देवतस्य साम्राज्यय
तु साम्राज्यमात्मनि सर्वात्मभावकावंहसेवनेसा
वैसिद्धयः तस्मादात्मनि साम्राज्यं कुर्यान्नियतमा
नसः यस्य देवे परा भक्तिर्यथा देवे तथा गुरौ तस्य

मा नेकोपितालयथोः प्रकाशं तेमहात्मनः प्रकाशात्मि
५८ कयाशक्त्या प्रकाशप्रभवाकरः प्राकाशयति यो।
57 विश्वप्रकाशेनासौ प्रकाशनाम् इति श्रीदक्षिणाम्
र्तिस्तोत्रार्थप्रतिपादके प्रबंधे मानसोल्लासे दश।
मोल्लाससंग्रहः ॥ १ ॥ समाप्तश्चायं मानसोल्लास।
संग्रहः शुभम् संवत् ५४८ शुभम् जन्हुयति

नं.१८५